

Прегледни рад

Примљено: 7. 5. 2015.

UDK 272-732.2:271.2](4-12)“11/12“

Ревидирана верзија: 20. 9. 2015.

Одобрено за штампу: 28. 6. 2016.

УТИЦАЈ ПАПСТВА НА СРБИЈУ И БУГАРСКУ КРАЈЕМ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА

Владан Станковић

Међународни центар за православне студије, Ниш, Србија
vstankovic40@yahoo.com

Апстракт

Раскол који се догодио 1054. године посебно је утицао на онај простор на којем су се „сударале“ две конфесије. На простору југоисточне Европе, а како показују историјски извори, крајем XII века није било сукоба између две конфесије. Погоршање односа донео је IV крсташки поход. Западна црква, на челу са папом, чинила је све напоре да се раскол превазиђе и оствари унију. У раду ће бити приказани односи између Србије и Бугарске и Западне цркве са покушајима остваривања уније. Однос Инокентија III и Римске цркве према православљу биће приказан кроз однос са Србијом, Светом Гором и Бугарском.

Кључне речи: југоисточна Европа, папство, Србија, Бугарска, краљевска круна, унија.

THE INFLUENCE OF THE PAPACY ON SERBIA AND BULGARIA AT THE END OF 12TH AND BEGINNING OF THE 13TH CENTURY

Abstract

The split that occurred in 1054 specifically had influence on the area where the two confessions "collided". In the area of Southeast Europe, as shown by the historical sources, in the late twelfth century there was no conflict between the two confessions. Worsening relations between the two confessions brought the fourth crusade. The Western Church, led by the Pope, has taken all the efforts to overcome the schism and to achieve union. The paper present relations between Serbia and Bulgaria and the Western Church with attempts to achieve union.

Key words: Southeast Europe, Papacy, Serbia, Bulgaria, royal crown, Union.

У делу Европе, географски одређеном као југоисточна Европа, две конфесије (римокатоличка и православна) додиривале су се, мешале, а касније и сукобљавале. То је подручје које дели Рим и Цариград и на којем су се с краја XII и почетком XIII века укрштале интересне сфере Византије, Угарске, папства, као и Срба и Бугара који су живели на поменутом подручју, иступајући не само ради ослобођења од византијске политичке доминације већ са идејом стварања самосталне државне и црквене организације (Успенски, 2000, р. 292; Дворник, 2001, р. 122–123; Антоновић, 2004, р. 113–131; Todorova, 2006, р. 74–102).

Разграничење између Рима и Цариграда је процес дугог трајања и отпочео је у време позног Римског царства. Управна структура Римског царства послужила је као пример црквеној хијерархији. Илирик током IV века није имао јединствену црквену организацију, већ је она била сачињена од скупа независних црквених области. Илирик је био подељен у две дијецезе: Дакију са провинцијама *Moesia Superior*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *Dardania*, *Praevalitana* и дијецезу Македонију са провинцијама *Macedonia*, *Epirus Nova*, *Epirus Vetus*, *Thessalia*, *Achaia* и *Creta* (Максимовић, 2008, р. 19–20). Већ од IV века постојала је тежња да се Илирик потчини римској цркви (Thalloszy 1913, пг. 5). Коначан успех у том смислу огледа се у успостављању солунског викаријата 412. године од стране папе Инокентија I (Thalloszy, 1913, пг. 7; Живковић, 2004, р. 35). До значајније промене у црквеној организацији дошло је у време цара Јустинијана (527–565) када је основана архиепископија Јустинијана Прима 535. године, којој су биле подређене провинције Средоземна Дакија, Приобална Дакија, Горња Мезија, Дарданија, Превалитана, Друга Македонија и Друга Панонија. Од 545. године Јустинијана Прима стављена је у надлежност Римске курије (Калић, 1979, 27; Живковић, 2004, 35–38). Словенском сеобом на Балканско полуострво током VII века дошло је до дисконтинуитета римског живота у градовима, који се огледа у варварским разарањима истих и условило је нестанак црквених центара. То је цркву приморало да се прилагоди промењеним условима (Живковић, 2004, 149–150). Иако је тиме урушена црквена организација, ипак се на рубовима тог организма налазе трагови хришћанства које је опстало. У VIII веку Византијски цар Лав III супротставио се култу икона и тиме изазвао размирице са папством. Као последица овакве политике дошло је до издвајања Илирика и јужне Италије под јурисдикцијом Рима и припајање Цариградској патријаршији (Калић, 1979, 29; Живковић, 2004, р. 155). Током IX века супарништво двају црквених центара подстицало је бугарско црквено питање у којем ће Цариград изаћи као победник (Живковић, 2004, р. 155; Коматина, 2014, 236–260). Папа Јован VIII (872–882) захтевао је од српског кнеза Мутимира да се стави под

јурисдикцију Панонске епископије, односно Рима. Ова акција Рима се сматра неуспешном (Калић 1979, 33; Живковић 2004, р. 52–53). Посебно значајни догађаји у XI веку су оснивање Охридске и Барске архиепископије. Једна од најважнијих последица византијске реокупације Балкана је оснивање Охридске архиепископије (1018–1020).¹ Цариградски патријарх Јевстатије и цар Василије II су 1024. године предложили папи Јовану XIX разграничење интересних сфера Рима и Цариграда. Све оно што се налазило под државном контролом Византије требало је да припадне Цариградској патријаршији, док би цео Запад био под контролом Рима. Преговори нису довели до споразума. Папа Јован XIX је био спреман да прихвати понуду, али је одустао под притиском ојачалих монашких заједница на Западу (Migne, 1844–1880, 142: DCLXXI; Grumel, 1936, 245). Убрзо је дошло до раскола хришћанског света 1054. године обележен екскомуникацијом црквених поглавара Цариграда и Рима. Запажену улогу је имао архиепископ Бугарске Лав у расправи између Михаила Керулариа, цариградског патријарха, и Хумберта да Силве, легата папе Лава IX (Станковић, 2003, 169–178). На Балкану су се прожимала подручја под папском јурисдикцијом и византијском црквеном организацијом са границама које су се прилагођавале приликама времена.

Неопходно је напоменути и догматске разлике између Рима и Цариграда које су спречавале њихово приближавање. Рим и Цариград су се разилазили по питању односа Светог духа према Богу оцу. Оно око чега су се слагала ова два црквена средишта јесте да Свети дух има своју јасно изражену личност и да представља божанство. Разлике настају јер са византијског становишта, према никејско-цариградском симболу вере, Свети дух од Оца исходи. Латини су пак у симболу вере увели *filioque* тврдећи да Свети дух исходи од Оца и Сина. Та новина је вероватно настала током VI века у Шпанији, а Рим ју је прихватио тек почетком XI века. Римска црква и њена моћ је са реформама из XI и XII века константно била у успону. Спорно питање биле су и папске надлежности. Православно хришћанство не признаје право непосредне папске власти и надлежности на хришћанском Истоку, не прихватају његову посебну харизму, коју други епископи немају, а која му у одређеним околностима даје својство непогрешивости. Источна црква сматра да је карактер цркве саборни, а не монархијски. Васељенски сабор је далеко изнад папе или било ког дру-

¹ Поред старијих радова о Охридској архиепископији, треба скренути пажњу на зборник радова *Византијски свет на Балкану* (2012), чији су уредници Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, а посебно на радове: Б. Крсмановић, „О односу управне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије” (17–38) и П. Коматина, „Појам *Бугарске* у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије” (41–56).

гог црквеног великодостојника. У овоземаљској цркви истина опстаје не кроз посредовање само једне епископије већ кроз опште сагласје свих Божијих људи. У преписци вођеној између папе Инокентија III и патријарха Јована X расправљало се управо и о овим питањима (Migne, 1844–1880, 214, CCCXXVII–CCCXXIX; DCCLVIII– DCCLXV; Grumel, 1947, 190, 192; Siecienski, 2010, 112–114).

Истог дана када је преминуо папа Целестин III, 8. јануара 1198. године одржан је избор за новог папу. Млади Лотар из Сењија је са свега 37 година добио подршку колегијума кардинала (тачније њих 28, док је троје било одсутно), добивши име Инокентије III. Само крунисање је извршено 22. фебруара 1198. године у Латеранској цркви, у Риму. На дан свог крунисања објавио је: „Мени је Исус рекао: *Даћу ти кључеве од царства небеског и све што свежеш на земљи биће свезано и на небу. Погледајте шта је тај слуга који управља читавом породицом, то је намесник Исуса Христа, Петров наследник. Он држи средину између Бога и човека, мањи од Бога, већи од човека*”. Папа је настојао да све европске владаре уведе у мрежу феудалне покорности, притом имајући у виду да је са посебном пажњом желео да и владаре који нису припадали Римској цркви њој приклони и потчини. Инокентије је отпочео своју каријеру у папској курији у време када су папа Гргур VIII и његови саветници видели пад Јерусалима као знак божанског гнева због грехова хришћанских владара и Инокентије је носио то уверење са собом током свог живота. Због тога је улога IV крсташког рата, што против јеретика, а што за ослобађање Свете земље, у време понтификата Инокентија III посебно важна. На челу Римске цркве нашао се, а како ће историја и показати, један од највећих папа средњег века (Migne, 1844–1880, 214: XVII; CCXIV–CCXXV; Potthast, 1874, p. 1; Dibi, 1989, p. 182; Morris, 1989, p. 216–218; Moore, 2009, p. 4–17; 254).

Моћ папства се исказивала у сталном развоју доктрине о позицијама, функцији и ауторитету римске цркве. Доктрина свој врхунац доживљава у време Инокентија, а папска власт највишу тачку своје стварне моћи. Теолози су глорификовали папску администрацију, реторички, употребљавајући библијске симболе, а вођени пре свега потребом да у Риму пронађу заштиту за своје привилегије. Канонисти су видели папу као врховног судију. Дванаести век је увео неке важне новине у вокабулар папске монархије, које ће достићи врхунац под понтификатом Инокентија III. По први пут се папа ословљава са *Намесник Христа* (Vicarius Christi lat.) Свако ко је деловао и веровао у Христа могао се назвати Христовим Намесником. Први папа који је употребљавао ову „титулу” био је папа Еугеније III 1153. године. Међутим, од краја XII века ова титула добија на значају. Још један термин је доживео велики успон, а посебну пажњу му је поклањао папа Инокентије III, реч је о неограниченој власти (*plenitu-*

do potestatis lat.). Инокентије III је први папа које је јасно рекао не само да је наследник светог Петра већ и Христов намесник, дакле краљ над краљевима. *Rex regum*, изнад кнезова и судија. У писму папе Инокентија III упућеном префекту и племству Тоскане пуном симболике, јасно се види замисао папе Инокентија III – тежња да световне владаре потчини себи говорећи да је Бог створио две власти: папску као врховну и световну (царску) потчињену папској власти. Папска власт је представљена као извор световне власти. Уз њен благослов и сарадњом са њом, световна власт има већи статус и престиж у хијерархији средњовековних држава (Migne, 1844–1880, 214: CCCLXXVII; Morris, 1989, p. 205–6; Dibi, 1989, p. 182; Moore, 2009, p. 53–54).

Позивајући да се ослободи Света земља, Инокентије III није ни могао да наслути шта ће се догодити. Након седам месеци свог понтификата, Инокентије III је позвао целокупни Запад у једном писму августа 1198. године да се ослободи Света земља. Веровао је да ће Римска црква имати велику улогу у организовању и вођењу крсташког похода. Међутим, финансијски проблеми IV крсташког рата, које је и папа желео да реши увођењем посебног пореза, показале се кобним. Папа је изгубио жељену контролу над крсташком војском. Венеција је искористила повољан тренутак и, задовољавајући своје потребе, искористила крсташе. Уместо сукоба са неверницима, пала су два хришћанска града – Задар и Цариград. Ни претња Инокентија III упућена крсташима да ће бити изопштени из Цркве, у чије име су кренули, није уродила плодом. Инокентије III је био ужаснут вешћу о паду Цариграда. Међутим, убрзо је у писму које је упутио римокатоличким прелатима Француске изразио да пад Грчког царства јесте Божија воља и да су Грци поново кренули стопама Свете римске цркве (Migne, 1844–1880, 215: DCXXXVI; Potthast, 1874, p. 162; Smičiklas, 1904, p. 37, 55; Housley, 1999, p. 569–570).

Стварањем независне српске државе у време Стефана Немање (1168–1196) из основа се изменило дотадашње стање и у политичком, али и црквеном погледу. Средиште државе, за разлику од прилика у XI веку, пренело се и учврстило у српским земљама у унутрашњости. Иако је улога католичких области приморја одувек била велика, Немања је у византијском свету тражио и налазио изворе и узоре верског живота и црквене организације. Епископија у Расу постала је верско и политичко средиште земље. Међутим, нема разлога за сумњу да су односи између Стефана Немање и Римске цркве били лошији. Да је било веза са Папском куријом указује нам и писмо Стефана Немањића упућено Риму у којем се он позива на приврженост и истиче пример свога оца у том смислу. Ову приврженост и, како се наводи у писму, опредељење да се *хода стопама Римске цркве* треба разумети искључиво политички, као потреба да се остваривањем приснијих односа и обећањима дође до жељеног циља, односно круне (Theiner,

1863, p. 6; Калић, 1979, p. 27–53). Папа Инокентије III је већ 1202. године донео одлуку да изађе у сусрет Стефановој молби и пошаље му круну (Theiner, 1863, p. 36). Стефанова молба у Риму била је примљена добро и све је изгледало као да ће Рим потчинити још једну земљу. Папа је одредио и легата – кардинала Јована из Албана у Лацију, који је требало да обави крунисање. Негативна промена до које је дошло у ставу Рима последица је ескалирања сукоба између Стефана Немањића и Вукана и мешања у исто од стране угарског краља Емерика (1196–1204), а који пружа подршку у успостављању новог великог жупана Вукана. Емерик је тражио од папе Инокентија да додели круну Вукану. У марту 1203. године папа је послао упутство архиепископу Калоче у Угарској са циљем да Вукана, властелу и епископе врати у праву веру и да их разреши покорности цариградском патријарху (Theiner, 1863, p. 18–19; 34–36). Утицај Рима сигурно је био повећан, но то није утицало на то да и сам Вукан и огранак породице Немањића на чијем је челу постану ревносни католици. То је била само неопходна подршка, а која је требало да успостави Вукана на чело државе.²

Вуканова влада над свим српским земљама кратко је трајала и није ништа успела значајније да измени у црквеном поретку тих земаља. Тако ни католичка црквена организација није успела да продре у Рашку у овако кратком периоду. Да је папа Инокентије III радио на очувању Вукана на месту великог жупана и да се залагао у том смислу – говори и писмо које је упутио Калојану. У њему је папа затражио од Калојана да успостави мир и добре односе са Вуканом (Migne, 1844–1880, 215: CCXL). Током 1204. године дошло је до великих промена, које ће посебно утицати на народе који су живели на простору југоисточне Европе. Византијско царство било је захваћено прилично снажним дезинтеграционим процесима. Четврти крсташки рат је условио њен нестанак. Тиме је нестала држава која је сматрала да јој припада неоспориво право на универзалну власт над читавом хришћанском васељеном. Тај велики процес довео је до нове ситуације и распореда снага и на југоистоку Европе. У поређењу са суседном Бугарском и њеним владаром Калојаном, која је више била увучена директно у догађаје настале након пада Цариграда, српска држава и Стефан Немањић су због географске удаљености у први мах били ван тих догађаја. Свих тих дешавања били су свесни и Вукан и Стефан, те су борбе до 1205. године прекинуте и успо-

² У прилог оваквој тврдњи иде и то да је сам Вукан сахрањен у Студеници, а његов син Ђорђе сахрањен је у Сопотима. Други син, Стефан, ктитор је манастира Мораче, док се трећи син Димитрије замонашио (Давид) и подигао манастир посвећен Благовештењу (касније, по свом ктитору, манастир је добио назив Давидовица).

стављени су односи какви су постојали пре избијања сукоба. Србија је ушла у 1205. годину изморена грађанским ратом. Нова структура моћи успостављена у југоисточној Европи приморала је и Србију да усклади своју спољну политику и прилагоди се новим околностима. Зато је била неопходна знатна дипломатска вештина. Такву вештину поседовали су Стефан Немањић и Сава (Оболенски, 1996, р. 145). Стефан Немањић је био свестан да поновно обраћање Риму и папи за краљевско одличје може да изазове ново супротстављање Угарске и сукоб са њом. Требало је ојачати положаје државе и на спољном и унутрашњем плану. Такозвана западна оријентација Стефана Немањића је у потпуности прожета својим јасним узором – Византијом. Прво на чему су браћа *радила* јесте успостављање култа владара светитеља. Оно што је црква учинила јесте да је Немањиће обавила светачким ореолом и тиме стекла поштовање веће него било која владајућа породица у Источној Европи (Оболенски, 1996, р. 143). Преносом моштију Симеона у Студеницу (Богдановић, 1986, р. 116–117; Лухас-Георгијевска, 1988, р. 88) и његовом канонизацијом извршена је на један начин и политичка манифестација. Сава је у својству игумана Студенице почео да предузима кораке који ће пре свега од манастира учинити стожер у том тренутку непостојеће српске Цркве (Максимовић, 2004, р. 61–75). Рад на организацији црквеног, духовног живота јесте један од корака ка аутокефалности. О његовом деловању током боравка у Србији, као архимадрида Студенице, говори Доментијан (Слијепчевић, 1991, р. 65–67). Да је Византија присутна у идеолошком смислу и да је она заиста и даље једини узор говори нам и натпис у куполи Цркве Свете Богородице у Студеници настао током 1207/08. године, у коме се, и поред тога што Византија после 1204. године не постоји, истиче Немања на првом месту као сват грчког цара Алексија (Ђурић, 1981, р. 276; 408). У повељи коју је издао Стефан Немањић манастиру Хиландар 1207/08. године, сам Стефан наводи се као зет боговенчаног цара Алексија, притом је отерао своју жену већ 1202/03. године, а Алексије остао без престола 1203. године (Бубало, 2010, 234).

Византија је преко Свете Горе и њеног најбољег ученика Саве дала чврст печат православља у Србији. Врхунац те политике десило се 1219. године, но требало је добити и политичко признање. Са почетком XIII века Венеција је постала једна од најутицајних држава. Стефан Немањић био је свестан политичке реалности, била је неопходна сва подршка како би се стигло до краљевске круне. Тако је склапање новог политичког брака са Аном Дандоло, унуком венецијанског дужда Енрика Дандола, требало управо и да послужи (Коматина, 2014, р. 12–13). Прилика која се убрзо указала Стефану Немањићу није остала неискоришћена. Угарски краљ Андрија II је из Сплита 1217. године отишао у крсташки поход. То је дало простора

Немањићу за деловање: „У исто време господар Србије или Рашке Стефан, који се називао великим жупаном, пошаље изасланике до Римске столице и испослује од врховнога свештеника Хонорија краљевску круну. Он је био послао изасланика из своје најуже пратње, који дође и круниса га као првога краља своје земље.” (Karbić, 2006, p. 162–163). Према правилима Римске цркве, круну је из Рима донео папски легат и извршио крунисање (Калић, 2004, p. 183–189). Обред је био у потпуности католички. Сасвим природно, круна није стигла као израз добре воље Рима, већ „*Quid pro quid*”, признавањем врховне власти папе и универзализма Римске цркве. Формално признавши папску власт, добио је краљевско одличје, а да притом црквена организација и православље нису ни доведени у питање. Са друге стране, то не значи да су наступили лоши односи са Римском црквом. Да је тако видимо и из писма Стефана *Првовенчаног* упућеног папи Хонорију III. У њему је изражена жеља да се остане у добрим односима са Римом (Rački, 1875, p. 53–55).

Мир на Светој Гори, међу монасима, нарушио је пад Цариграда и долазак латинске управе, којим се Света Гора нашла под управом Солунске краљевине (Живојиновић, 2004, p. 91–99). О самим односима Латина и светогорских монаха највише сазнајемо из неколико писама које је упутио папа Инокентије III (Migne, 1844–1880, 216: MXXX; PL. Volume 216: CCXXIX; PL. Volume 216: CMLVII). О самом стању на Светој Гори говори и Сава наводећи *метеже* који су настали (Богдановић, 1986, p. 116). Најодговорнији за такво стање и метеже био је латински епископ од Севасте. Папа Инокентије III је у оваквој ситуацији желео да оствари унију и оствари примат Римске цркве. Како је Атос још од средине X века био центар монастицизма и православног духовног живота уопште, католички лидери су увидели да би остваривање уније са Светом Гором имало за последицу веома снажну поруку и утицало на остале да следе њен пример (Fine, 1994, p. 91–92). Међутим, одлука да се Света Гора потчини и оствари жељена унија на челу са латинским бискупом од Севасте није била најсрећнија одлука Римске цркве. Саградивши замак, из којег је пљачкао манастире и мучио монахе, оставиће дубоки траг и негативан став светогорских монаха према Латинима (Оболенски, 1991, p. 139). О недоличном понашању говори и сам Инокентије у писму упућеном архиепископу Хераклеје и епископима Кардице и Термопила, а са налогом за смењивање епископа од Севасте: „намети и грозоте које је починио нису достојни да буду поменути” (Migne, 1844–1880, 216: CCXXIX). Сама промена управника Свете Горе није донела жељени мир ни током наредних година, због тога су се монаси обратили папи Инокентију III и затражили заштиту од њега. У новом писму које је упутио, папа је потврдио раније слободе које су поседовали и ставио Свету Гору под заштиту Римске цркве. (Migne,

1844–1880, 216: CMLVII).³ Овим чином јасно је признат примат Римске цркве и врховна власт папе од стране светогорских монаха. Такво стање није било реално у пракси и вероватно је било само пука формалност која је трајала само за живота папе Инокентија III. Да је стање заиста такво говори нам и чињеница да је наследник на папском престолу Хонорије III (1216–1227) у писму упућеном приору крсташа Негропонта говорио за светогорске монахе да су непослушни бунтовници (Pressuti, 1888–95, II: 4305; Оболенски, 1991, р. 139–140; Живојиновић, 2004, р. 91–99; Fine, 1994, р. 92–93).

Иако је скоро два века под управом Византије, Бугарска је остала карактеристична по својим политичким и културним традицијама. Као поштована сила, Бугарска ће се утврдити у југоисточној Европи, чак и са претензијама да заузме Цариград. Бугарски владар Калојан (1197–1207) изводи Бугарску на нови пут захваљујући односима са Римском црквом и даје јој карактер самосталне државе, независне од Царства (Успенски, 2000, р. 297). Сама преписка је отпочела 1199. године писмом папе Инокентија III упућеном Калојану (Migne, 1844–1880, 214: DCCCXXV; Theiner, 1863, р. 11; Potthast, 1874, р. 89; Войнов, Дуйчев, Лишев, Примов, 1965, р. 308–309). Калојан, позивајући се на пређашње крунисане поглаваре Бугарске⁴ и са жељом да се врати Римској цркви, тражи одличја и царску круну (Migne, 1844–1880, 214: CXIII–CXIV; 215: CCLXXXVII–CCXC; Theiner, 1863, р. 16). То је крајњи циљ бугарског владара. У преписку са папом Инокентијем укључују се и други чиниоци Бугарске власти, на првом месту архиепископ Василије. Он ће тражити од Инокентија III да испуни молбу његовог владара Калојана (Migne, 1844–1880, 214: MCXV–MCXVI; Theiner, 1863, р. 17). Калојан је три пута покушавао да пошаље гласнике ради преговора о јединству цркава, међутим, сваки покушај је остао безуспешан због непријатеља који су спречавали остваривање оваквих планова (Theiner, 1863, р. 15).

Догађаји у Византијском царству 1203–1204. године из основе су променили политичку ситуацију на европском југоистоку. Бежећи из Цариграда, цар Алексије III Анђео и патријарх Јован X Каматир обратили су се Калојану са предлогом да му признају његову владарску титулу и да се Бугарска црква уздигне у ранг патријаршије. За Бугаре, престиж Царства био је потпуно срушен. Калојан је одбио понуду. О овом догађају говори сам Калојан у писму које је упутио

³ Писмо је упућено игуману Велике лавре и другим игуманима и калуђерима – „Sancti Athanasii caeterisque abbatibus et monacis Montis-Sancti”.

⁴ Калојан се позивао на његове претходнике Симеона, Петра и Самуила тврдећи да су они добили и круну и патријаршијски статус за своју цркву од Рима. Инокентије није успео да у папским регистрима пронађе документ који би потврдио овакву тврдњу бугарског владара Калојана.

папи Инокентију III. Овим чином Калојан је нудио још један, наводно, доказ његове искрене жеље за унијом са Римом (Migne, 1844–1880, 215: CLV–CLVI; Theiner, 1863, р. 20–21; Войнов, 1965, р. 319–320; Moore, 2009, р. 123). Калојан је успоставио пријатељску политику према папству, што је кулминирало црквеном унијом и крунисањем од стране кардинала Лава титулом *Краља Бугара и Влаха*, 8. новембра 1204. године (Angelov, 2011, р. 102–103).⁵ Да ће до овог чина доћи говори нам и писмо које је Инокентије III послао Калојану почетком 1204. године. У споменутом писму говори се и о дозволи Калојану да кује новац са својим ликом (Migne, 1844–1880, 215: CCLXXVII–CCLXXX; Войнов, 1965, р. 323–327; Moore, 2009, р. 126–128). Калојан је добио своју круну из Рима. Но, папа је деловао опрезно и доделио је, како смо видели, краљевски наслов и ништа више, док је архиепископ трновски Василије учињен архиепископом и примасом Бугарске и као таквом уручен му је палијум. Римској цркви су се тада потчинили и епископи Преслава, Велбужда, Скопља, Призрена, Ниша и Видина (Theiner, 1863, р. 24; 29). Инокентије III је по сваку цену желео да Бугарску одржи у оквиру Римске цркве и да тек оствареној унији да изгледе да преживи. У разговору са браничевским епископом Власијем, папа је обавештен да се у у Бугарској цркви није вршило хризмање новохиротонисаних архијереја,⁶ као и о потреби да се Бугари подуче о приликама и начину ношења палијума (Theiner, 1863, р. 26; 31–32). Калојан је наставио себе да назива царем, а свог примаса патријархом. То се и види током целокупне преписке између Калојана и Инокентија III. Док се Калојан назива „imperator”, Инокентије за свог саговорника употребљава речи „nobilis viro” или „rex” (Дворник, 2001, р. 131).

Али приближавање Бугара и Рима никуда није одвело. Стиче се утисак да бугарски владар није стигао да се прилагоди новом поретку који је долазио из Рима. Бугарска власт се брзо распадала под унутрашњим и спољним притиском за време цара Борила (1207–1218). Показало се да је Калојанова смрт под зидинама Солуна била истинска катастрофа за његово царство. Папство није имало успеха са Калојановим наследником Борилом. Иако узурпатор коме је била потребна папина помоћ, Борил је управљао Црквом у византијском духу. Сазивајући Сабор у Трнову 1211. године против јеретичког богумилског покрета и поред тога што је папа послао кардинала у Бугарску у време Сабора, његове процедуре су биле потпуно источне и

⁵ У раду Александра Николова „Stephen Nemanja and the foundation of the Secound Bulgarian empire: 1183–1190.” истакнута су питања етничког порекла побуњеника против Византије и улога великог жупана Стефана Немање као савезника Бугара, што је допринело учвршћивању положаја Асеновца.

⁶ Што иначе није пракса у православној цркви.

у складу са византијским духом (Fine, 1994, p. 113; Успенски, 2000, p. 410; Дворник, 2001, p. 131). Номинална унија Бугарске са Римом окончана је 1235. године, када је Трновска патријаршија призната од стране никејског цара и патријарха.

Са једне стране, на Истоку је увек присутна и активна Византијска политичка теорија о једном цару (римском) са седиштем у Цариграду и он никога не може учинити независним владаром или дати краљевску круну. Његов „максимум” у политичком смислу јесу даривања разних византијских титула, а којима дариваног уводи у византијски свет. Оно што је пак Византијско царство и Цариградска патријаршија (у нашем случају тада измештена у Никеји) радила и дозвољавала јесте формирање помесних цркава, са службом на народном језику. Са друге стране, на Западу је ситуација другачија. Папа, који је имао власт над световним владарима и који се позивао на Константинову даровницу,⁷ могао је да дарује круну и тако произведе владара. Међутим, јединство цркве у Риму је непобитно и она не познаје систем који је заступљен у Цариграду. Принцип Римске цркве *једно тело – једна глава* је нешто од чега се никада није одустало.

У оваквим околностима можемо да говоримо о заједничким чиниоцима, а пре свега спољне политике Србије и Бугарске, чији ће епилог бити исти. Њихова тежња је политичке природе и има за циљ „међународно признање”. Иако су обе државе биле у великој мери самосталне и пре пада Цариграда 1204. године, оне су природно тежиле свом даљем политичком развоју. Тај нови ступањ развоја огледа се у добијању краљевске круне из Рима 1204, односно 1217. године. Та заједничка компонента политике Србије и Бугарске јесте везаност за Рим, али та везаност је искључиво политичке природе. Иако су неспорно и Србија и Бугарска, па и Света Гора, признали врховну власт папе, то се показало како у духовном погледу тако и у остваривању уније и примата Рима неоствареном претензијом. Обновљено Бугарско царство с краја XII и почетком XIII века носило је многе елементе државне структуре и политичке традиције Византије, што је у крајњој линији карактеристично и за Србију (Николов, 2009, p. 167–177). Бугарска је за разлику од Србије отишла један корак даље у својим захтевима, тражећи аутокефалност за своју цркву. Иако је Калојан тврдио: „*Quia imperium sine patriarcha non staret*”, ипак Инокентије III није доделио царску круну коју је Калојан тражио, још више је било разлога да не додели титулу патријарха, већ само титулу примаса. Са друге стране, Србија ће своју црквену самосталност

⁷ Што се тиче Константинове даровнице, Џон Мур се у биографији о Инокентију III осврнуо и на ово питање и констатовао да се Инокентије само једанпут, и то у сасвим другом смислу и из друге потребе, позивао на овај документ.

изборити на другој страни, из Никеје и сасвим легитимно успоставити аутокефалност, што ће Бугарска учинити 1235. године.

Католичанство и Римска црква на простору југоисточне Европе нису добили онако вредну и заслужену награду као што се на први поглед то можда и чинило. На крају XII века две династије су отпочеле своје политичко, духовно и културно деловање, па и посебно деловање ка Риму, остављајући неизбрисив траг не само у својим земљама већ и на целокупан простор југоисточне Европе (Успенски, 2000, р. 304). Најзад, оба народа су стасала у истом културном кругу, византијском и православном.

ЛИТЕРАТУРА

- Angelov, D. (2011). *Prosopography of the Byzantine World (1204–1261) in the Light of Bulgarian Sources*, in: Judtih, H. Guillaume, G. S. (ed.), *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*, London.
- Антоновић, М. (2004). *Срби и Лионска унија: неуспео покушај приближавања [Serbia and the Lyon union: Failed Attempt at Connection.] 950 година од великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204)* изд. Православни богословски факултет Универзитета у Београду.
- Богдановић, Д. (ур.). (1986). *Свети Сава, Сабрани списи [Saint Sava, Collected Writings]*. Београд.
- Бубало, Ђ. (2010). *Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу манастиру Хиландару? [When the Great Leader Stefan Nemanjić Issued a Charter to the Monastery of Hilandar?]*. у: Стари српски архив 9, 233–41. Београд.
- Dibi, Ž. (1989). *Vreme katedrala [The Age of Cathedrals]*. Beograd.
- Fine, J. (1996). *The Late medieval Balkans. A Critical Survey from the late Twelfth Century to the Otoman Conquest*, Michigan.
- Френсис, Д. (2001). *Словени у Европској историји и цивилизацији [The Slavs in European History and Civilization]*. Београд.
- Grumel, V. (1936). *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople II*, Paris.
- Grumel, V. (1947). *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople IV*, Paris.
- Историја српског народа I [History of Serbian People I]*. (1981). Београд.
- Хафнер, С. (2001). *Српски средњи век [Serbian Middle Ages]*. Београд.
- Housley, N. (1999). *The thirteenth-century crusades in Mediterranean*, In: Abulafia D. (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Volume V c. 1198–c. 1300*. Cambridge.
- Калић, Ј. (1979). *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године [The State of Church in Serbian Countries until the Creation of the Archbishopric of 1219]*. Сава Немањић – Свети Сава, Историја и предање, изд. САНУ, Београд.
- Калић, Ј. (2004). *Рашка Краљевина [Kingdom of Raska]*. Зборник радова византолошког института, 41, 183–189.
- Karbić, D; Matijević-Sokol M; Sweeney J. R. (Ed.). (2006), *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, Budapest – New York.
- Коматина, И. (2014). *Ана Дандоло – Прва српска краљица? [Ana Dandolo – the First Serbian Queen?]*. Зборник Матице Српске за историју, 7–22.

- Коматина, П. (2014). *Црквена политика Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I [The Church Policy of Byzantium from the End of Iconoclasm to the Death of Emperor Basil I]*. Београд.
- Коматина, П. (2012). *Појам Бугарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије [The Term Bulgaria in the 11th and 12th Centuries and the Territory of the Archbishopric of Ohrid]*. у: (ур.) Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, *Византијски свет на Балкану*, Београд.
- Крсмановић, Б. (2012). *О односу управне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије [On the Relationship Between Administrative and Church Organizations in the Area of the Ohrid Archbishopric]*. у: (ур.) Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, *Византијски свет на Балкану*, Београд.
- Войнов М., Дуйчев И., Лишев С., Примов Б. (ed.), (1965). *Латински извори за Българската историја III*, Българска академия на науките, Институт за историја, Софија.
- Максимовић, Љ. (2004). *Србија и последице IV крсташког рата [Serbia and the Consequences of the Fourth Crusade]*. 950 година од великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204), изд. Православни богословски факултет Универзитета у Београду.
- Максимовић Љ. (2008). *Северни Илирик у VI веку [North Illyricum in the 6 Century]*. у: Византијски свет и Срби, Београд.
- Максимовић, Љ. (2009). 'Византизми' краља Стефана Радослава [Byzantium Phrases' by King Stephen Radoslav']. Зборник радова византолошког института, 46, 139–147.
- Migne, P. (1844-1880). *Gesta Innocenti III, Patrologiae Cursus Completus, Series Latina*, Paris.
- Moore, J. (2009). *Pope Innocent III (1160/61-1216): To Root Up and to Plant*, Notre Dame.
- Morris C. (1989), *The Papal Monarchy. The Westren Church from 1050 to 1250*, Oxford.
- Николов, А. (2011). *Stephen Nemanja and the foundation of the Secound Bulgarian empire: 1183-1190 [Stephen Nemanja and the foundation of the Secound Bulgarian empire: 1183–1190]*. у: Бојовић, Д. (ур.), Стефан Немања и Топлица, Ниш.
- Николов, Г. (2009). *Вътрешнополитическото развитие на възобновеното Българско царство (края на – края на) фактори и проблеми [Internal political development of the renewed Bulgarian Kingdom (end – the end of) factors and issues]*. Зборник радова византолошког института, 46, 167–177.
- Оболенски, Д. (1991). *Шест византијских портрета [Six Byzantine portraits]*. Београд.
- Оболенски, Д. (1996). *Византијски комонвелт [The Byzantine Commonwealth]*. Београд.
- Potthast, A. (1874). *Regesta Pontificum Romanorum*, vol. 1. Berlin.
- Pressutti, P. (1888–95). *Regesta Honorii Papae III*, Rome.
- Раџки, Ф. (1875). *Starine Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti 7 [Antiques of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences 7]*. Zagreb.
- Siecienski, E. (2010). *The Filioque. History of doctrinal controversy*. Oxford.
- Слијепчевић, Ђ. (1991). *Историја српске православне цркве I [History of Serbian Orthodox Church I]*. Београд.
- Smičiklas, T. (1904). *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II–III, Zagrabiae*.
- Станковић, В. (2003). *Цариградски патријарси и цареви Македонске династије [Constantinople Patriarchs and Emperors of the Macedonian Dynasty]*. Београд.

- Јухас-Георгијевска, Јб. (ур.). (1988). *Стефан Првовенчани, Сабрани списи [Stefan the First Crowned, Collected Writings]*. Београд.
- Thalloszy L. Jiricek C. Sufflay E. (1913), *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I*, Vindobonae.
- Theiner, A. (1863). *Veterea monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Rome.
- Тодорова, М. (2006). *Imaginarni Balkan [Imagining the Balkans]*. Београд.
- Успенски, Ф. (2000). *Историја Византијског царства од 11. века до 15. века [History of the Byzantine Empire from the 11th century to 15th century]*. Београд.
- Живковић, Т. (2004). *Црквена организација у српским земљама. Рани средњи век [Church Organization in Serbian Countries. The Early Middle Ages]*. Београд.
- Живојиновић, М. (2004). *Света Гора око 1204. године [Mount Athos Around 1204]. 950 година од великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204)*, изд. Православни богословски факултет Универзитета у Београду.

THE INFLUENCE OF THE PAPACY ON SERBIA AND BULGARIA AT THE END OF 12TH AND BEGINNING OF THE 13TH CENTURY

Vladan Stanković

International Center for Orthodox Studies, Niš, Serbia

Summary

The area of southeastern Europe, which has divided Rome and Constantinople since the Great Schism in 1054 represents an area where various interests cross. At the beginning of the 13th century the southeastern Europe experienced considerable changes. As for Serbia, Second Bulgarian Empire and the states founded after 1204 would become the area of changes. In the area of Southeast Europe, as shown by the historical sources, in the late twelfth century there was no conflict between the two confessions. Worsening relations between the two confessions brought the fourth crusade. The Western Church, led by the Pope, has taken all the efforts to overcome the schism and to achieve union. There were special interests of papacy which wanted to spread the influence to the southeastern Europe, taking every chance to establish the primacy. The paper presents the relations between Serbia and Bulgaria and the Western Church with the attempts to achieve union. At the end of the 12th century, the two dynasties, from Serbia and Bulgaria, began their spiritual, political and cultural act as well as the special act towards Rome, leaving an indelible mark not only in their countries, but also in the entire southeast Europe. Although, undeniably Serbia and Bulgaria, as well as Mount Athos, acknowledged the supremacy of the Pope, it was evident that in the spiritual aspect and in achieving the union and primacy of Rome as an unrealized pretension.